

The indicative identity of the Nabi (Prophet); A Comparative Study of the Views of Mufid and Tusi

Ali Khani *

PhD Graduate, Department of Qur'anic Sciences and Hadith, University of Quranic Sciences and Islamic Studies, Tehran, Iran

Abstract

The indicative identity of the Nabi (Prophet) highlights the social and propagational dimension of the prophet and emphasizes his responsibility in conveying divine revelation to people. The present article with a descriptive-analytical method is an answer to the question that from the perspective of the Shaykh Mufid and Shaykh Tusi, is a Nabi (Prophet), like a Rasul (Messenger), responsible for conveying divine revelation or not? The purpose of the research is to compare the viewpoints of the Shaykh Mufid and Shaykh Tusi, about the necessity of conveying revelation by the Nabi (Prophet). Based on the findings of this research Shaykh Tusi, based on the lexical meaning of Nabi, believe that both a Nabi and a Rasul (Messenger) have the same duty in conveying God's message to the people. but, Shaykh Mufid believes that the concept of Nabi has a more inclusive and extensive, because the concept of Rasul is limited to having the mission of conveying, while this condition is not included in the definition of Nabi. Therefore, from Shaykh Mufid's perspective, the term Nabi should be understood as the possessor of news and the receiver of news, not the conveyer of news. this meaning does not necessitate the promulgation of the news and conveying it to others, and it is consistent with his interpretation of the generality of the Nabi over the Rasul. The apparent meaning of verses such as (Al-Baqarah:213, Al-Hajj:52, Maryam:51, Al-Furqan:31) casts doubt upon Shaykh Mufid's view regarding the generality (encompassing nature) of the Nabi over the Rasul concerning the mission of conveying divine revelation.

*Corresponding Author: ali.khani@ut.ac.ir

How to Cite: Khani, A. (2025). The indicative identity of the Nabi (Prophet); A Comparative Study of the Views of Mufid and Tusi. *Biannual Journal of Research in Shi'a Comparative Theology*. 6 (11). 391-415. DOI: 10.22054/jcst.2026.90147.1279

Introduction

After the principle of monotheism, the issue of prophethood is one of the most important pillars of the noble religion of Islam and plays a decisive role in intellectual system and religious thought. Before delving into discussions related to prophethood, Islamic theologians have made efforts to provide a definition of a Prophet. Some of them, when defining a *Nabī* and comparing it with a *Rasūl* (Messenger), believe that a prophet, like a *Rasūl*, receives divine revelation but, unlike a *Rasūl*, is not obligated to convey divine news and messages to the people. In contrast, another group of theologians believe that there is no difference between a *Nabī* and a *Rasūl* in terms of their duty of proclamation, and both share the same role in conveying divine revelation to the people. The present research, while examining the views of *Shaykh Mufīd* and *Shaykh Ṭūsī* regarding the definition of a *Nabī*, analyzes his indicative identity and answers the question: From the perspective of *Shaykh Mufīd* and *Shaykh Ṭūsī*, does a *Nabī* have the duty of propagation like a *Rasūl*, and is he obligated to convey divine revelation to the people, or not?

One of the effective components in realizing the concept of the *Nabī* is the "indicative identity of the *Nabī*," which means that the prophet, through a two-way relationship with the source of revelation and its recipients, possesses the capacity to receive messages from God and convey them to the people. The discussion of the *Nabī*'s indicative identity is derived from the discussion of the "mediatory identity of the *Nabī*." That is, the prophet is an intermediary between God and the people; on one side, he is connected to the source of revelation and receives divine news and messages, and on the other side, he is connected to the recipients of revelation and conveys the divine messages to them. Therefore, prophethood is a two-way relationship between "God and the prophet" and the "Prophet and the people." In the definitions provided by the *Shaykh Mufīd* and *Shaykh Ṭūsī* for a prophet, terms have been used that clearly reveal the mediatory identity of the *Nabī*. The expression "From God" (such as "The informer from God" / "The conveyer from God" / "He informs from God") refers to the position of receiving revelation and the relationship between Almighty God and the prophet. Expressions like "To the people" and "To creation" indicate the position of conveying revelation and the relationship between the prophet and the people.

Shaykh Ṭūsī, by referring to the derivation of the word "Prophet"

(*Nabī*) from "An Nubuwwah," have used phrases like "Of elevated status" in defining a prophet believe that the loftiness of the prophet's rank and status is due to his connection with the source of revelation and his acceptance of the responsibility of the mission, along with enduring its hardships.

Literature Review

Various studies have been conducted regarding the difference between *Nabī* and *Rasūl*, including:

1. The article "The Prophet and the Messenger in the Thought of Interpreters and Theologians: The Process of Evolution and Critique of Views," written by Ourangi, Mehrizi, and Hojjati. This article, with a historical-comparative approach, analyzes the opinions of commentators and theologians across three periods: Early scholars, later scholars, and contemporary scholars, and concludes that among the later scholars, the tendency to consider prophethood (*Nubuwwah*) more general than messengership (*Risālah*) is more prevalent, and the difference between the two terms *Rasūl* and *Nabī* is confined only to the linguistic meaning of these two words.

2. The article "Investigating the Concept of "Prophet" and "Messenger" in *al-Mizān* and *Mafātīḥ al-Ghayb Fakhr al-Dīn Rāzī*," written by Hamid Malek Makan, Fatemeh Khansanami, and Shabanali Khansanami. This research focuses comparatively on analyzing the concept of *Nabī* and *Rasūl* from the perspectives of *Fakhr Rāzī* and *Allamah Ṭabāṭabā'ī*. The findings of this research indicate that *Fakhr Rāzī* considers the relationship between prophethood and messengership to be one of general to specific absolute, whereas, according to *Allamah Ṭabāṭabā'ī*, messengership is a specific attribute in addition to prophethood, such that what is called *Nabī* from his perspective is defined as *Rasūl* from *Fakhr Rāzī*'s viewpoint.

Although numerous studies have examined the distinction between the two concepts of *Nabī* and *Rasūl*, none of the previous studies have analytically and comparatively investigated the views of *Shaykh Muftīd* and *Shaykh Ṭūsī* regarding the indicative identity of the *Nabī* based on the definitions provided by them. Therefore, the present research offers a distinct approach compared to previous research by focusing on the re-reading and precise analysis of the opinions of these two prominent Imami theologians.

Methodology

This research was conducted using a descriptive-analytical method. For data collection, a library approach was employed, and for data classification and citation, a documentary method was used. The analysis method is qualitative content analysis, in which the views of *Shaykh Mufīd* and *Shaykh Ṭūsī* are compared with a comparative and critical approach.

Conclusion

Shaykh Ṭūsī attributes an equal status to the *Nabī* and the *Rasūl* in conveying and transmitting divine news and messages to the people. However, *Shaykh Mufīd*, who distinguishes between a *Nabī* and the *Rasūl* regarding the delivery of divine messages and considers the *Nabī* broader than the *Rasūl* in this respect and considering the contrast he establishes between "Informing from God" and "Being commissioned to convey God's commands and prohibitions we can infer that what he means by "Informing from God" is not its common, literal meaning of "Giving News" or "Delivering a message." In this case, the expression "*al-Mukhbir 'an Allāh*" in *Shaykh Mufīd's* definition of a prophet must be understood as meaning the "Possessor of news" rather than the "Giver of news". This is because "*Mukhbir*" in the sense of "Possessor of news, or aware of news" does not necessarily mean a conveyer or deliverer of news; it is a broader term. That is, someone who possesses news may have the capacity to convey it to others, just as he may not be a conveyer of those news and messages to others. The apparent meaning of verses such as (al-Baqarah: 213, al-Ḥajj: 52, Maryam: 51, al-Furqān: 31) casts doubt upon *Shaykh Mufīd's* view regarding the generality (encompassing nature) of the *Nabī* over the *Rasūl* concerning the mission of conveying divine revelation.

Keywords: Indicative identity, Shaykh Mufid, Shaykh Tusi, Nabi (Prophet), Rasul (Messenger).

«هویت اخباری نبی»: بررسی تطبیقی دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی

علی خانی* دانش آموخته دکتری کلام امامیه دانشگاه تهران، استاد حوزه علمیه تهران، تهران، ایران

چکیده

هویت اخباری نبی، بُعد اجتماعی و تبلیغی پیامبر را برجسته و بر مسئولیت او در ابلاغ وحی الهی به مردم تأکید می‌کند. نوشتار حاضر با روش توصیفی - تحلیلی در مقام پاسخ به این پرسش است که از دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی آیا نبی مانند رسول، موظف به ابلاغ وحی الهی است یا خیر؟ هدف پژوهش، تطبیق و مقایسه دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی درباره لزوم ابلاغ وحی توسط نبی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شیخ طوسی با استناد به معنای لغوی، نبی و رسول را در وظیفه ابلاغ پیام الهی، یکسان می‌داند، اما شیخ مفید قائل به گستردگی مفهوم نبی نسبت به رسول است؛ چراکه مفهوم رسول مفید به داشتن مأموریت ابلاغ است، درحالی که این قید در تعریف نبی نیامده است؛ بنابراین، لازم است نبی به صاحب‌خبر و دریافت‌کننده خبر معنا شود نه خبردهنده؛ و این معنا ملازم با ابلاغ خبر و رساندن آن به دیگران نیست و با تفسیر وی از اعم بودن نبی نسبت به رسول، مناسبت دارد. ظاهر آیاتی مانند (بقره: ۲۱۳، حج: ۵۲، مریم: ۵۱، فرقان: ۳۱) دیدگاه شیخ مفید مبنی بر اعم بودن نبی نسبت به رسول از جهت داشتن مأموریت ابلاغ وحی را مورد خدشه قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: هویت اخباری، شیخ مفید، شیخ طوسی، نبی، رسول.

۱. مقدمه

پس از اصل توحید، مسئله نبوت از مهم‌ترین ارکان دین مبین اسلام است و نقش تعیین‌کننده‌ای در نظام فکری و اندیشه دینی دارد. متکلمان اسلامی پیش از ورود به مباحث مربوط به نبوت، به ارائه تعریف نبی اهتمام نموده‌اند. برخی از آن‌ها در مقام تعریف نبی و مقایسه آن با رسول، بر این باورند که نبی همانند رسول وحی الهی را دریافت می‌کند، اما برخلاف رسول، موظف به ابلاغ اخبار و پیام‌های الهی به مردم نیست. در مقابل، گروه دیگری از متکلمان معتقدند میان نبی و رسول از جهت وظیفه تبلیغی، فرقی نیست و هر دو شأن یکسانی در ابلاغ وحی الهی به مردم دارند. برخوردار نبی از شأنیت تلقی و دریافت وحی و نیز ابلاغ و رساندن اخبار و پیام‌های الهی به مخاطبان وحی، مبین هویت اخباری اوست.

پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی ضمن بررسی دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی درباره مفهوم و تعریف نبی، هویت اخباری او را مورد تحلیل قرار داده، به این پرسش پاسخ می‌دهد که از دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی، آیا نبی مانند رسول وظیفه تبلیغی بر عهده دارد و موظف به ابلاغ وحی الهی به مردم است یا خیر؟ بررسی هویت اخباری نبی به دلیل ارتباط مستقیم با فلسفه هدایت و تأثیر انبیاء در سعادت بشری و نیز ارتباط با مباحثی نظیر عصمت از خطا در ابلاغ و محدوده تأثیرگذاری رسالت پیامبران الهی از اهمیت بسزایی برخوردار است.

درباره تفاوت نبی و رسول پژوهش‌های مختلفی صورت پذیرفته است، از جمله:

۱. مقاله «رسول و نبی در اندیشه مفسران و متکلمان، سیر تطور و نقد دیدگاه‌ها» نوشته طیبه اورنگی، مهدی مهریزی و محمد باقر حجّتی. این مقاله با رویکردی تاریخی-تطبیقی، آراء مفسران و متکلمان را در سه دوره متقدمان (از ابتدا تا قرن هفتم)، متأخران (از قرن هشتم تا دوازدهم) و معاصران (قرن سیزدهم و چهاردهم به بعد) واکاوی نموده است. نتیجه‌گیری پژوهش حاکی از آن است که در میان متأخران گرایش به اعم دانستن نبوت نسبت به رسالت بیشتر است و به عقیده نویسندگان، تفاوت میان دو واژه رسول و نبی منحصر در

معنای لغوی این دو واژه است.

۲. مقاله «بررسی مفهوم نبی و رسول در المیزان و مفاتیح الغیب فخر رازی» نوشته حمید ملک مکان، فاطمه خان‌صنمی و شعبانعلی خان‌صنمی. این پژوهش به صورت تطبیقی بر تحلیل مفهوم نبی و رسول از منظر فخر رازی و علامه طباطبایی متمرکز است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که فخر رازی رابطه نبوت و رسالت را عموم و خصوص مطلق می‌داند، درحالی که از نظر علامه طباطبایی، رسالت وصف خاص و زائد بر نبوت است، به گونه‌ای که آنچه از منظر ایشان نبی خوانده می‌شود، از دیدگاه فخر رازی با عنوان رسول تعریف می‌گردد.

اگرچه پژوهش‌های متعددی به بررسی تمایز میان دو مفهوم نبی و رسول پرداخته‌اند، اما در هیچ‌یک از مطالعات پیشین، دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی درباره «هویت اخباری نبی» با تکیه بر تعاریف ارائه‌شده از سوی آن‌ها، به صورت تحلیلی و تطبیقی موردبررسی قرار نگرفته است.^۱ از این رو پژوهش حاضر در مقایسه با تحقیقات پیشین، با تمرکز بر بازخوانی و تحلیل دقیق آرای این دو متکلم برجسته امامیه، رویکردی متمایز ارائه می‌دهد.

۲. واژه‌شناسی

از آنجاکه تحلیل دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی با معنای دو واژه «نبی و رسول» مرتبط است، ابتدا معنای لغوی این واژگان موردبررسی قرار می‌گیرد:

۲.۱. معنای لغوی «نبی»

واژه نبی به اعتبار ریشه اصلی آن در لغت عرب، در معانی زیر به کار رفته است:

أ: خَیْر

«نبی» مشتق از «نَبَأٌ» به معنای «خبر» است (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۳۸۲/۸؛ جوهری، ۱۳۷۶: ۷۴/۱)؛

۱. نویسنده در بخشی از مقاله «تحلیل تعریف نبی از دیدگاه متکلمان امامیه» درباره هویت اخباری نبی مطالبی به اختصار بیان نموده است. این مقاله در فصلنامه کلام اسلامی شماره ۹۶ (زمستان ۱۳۹۴) منتشر شده است.

ابن سیده، ۱۴۲۱: ۴۸۶/۱۰). راغب اصفهانی، واژه نبأ را اخصّ از خبر می‌داند و معتقد است این واژه بر خبر اطلاق نمی‌شود مگر اینکه: ۱. دارای فایده باشد، ۲. عظیم باشد، ۳. به وسیله آن بتوان علم و یا ظنّ غالب به دست آورد. از نظر او، خبری شأنیت اطلاق نبأ را دارد که از دروغ عاری باشد، مانند خبر متواتر، خبر خداوند متعال و خبر رسول خدا (راغب، ۱۴۱۲: ۷۸۸).

برخی از لغویون، معنای خبر برای نبأ را، معنای لازم آن دانسته و معنای اصلی و مطابقی این واژه را «انتقال از مکانی به مکان دیگر»، دانسته‌اند. مطابق این معنا، از آنجا که خبر، به ویژه خبر مهم، از مکانی به مکان دیگر منتقل می‌شود، واژه نبأ بر چنین خبری اطلاق شده است (ابن فارس، ۱۴۰۴: ۳۸۵/۵؛ مصطفوی، ۱۴۰۲: ۱۳/۱۲).

بر فرض اشتقاق نبی از نبأ، این واژه از نظر لغوی مهموز اللام و بر وزن فَعِيل به معنای فاعل (جوهری، ۱۳۷۶: ۷۴/۱) و به تعبیر برخی، فَعِيل به معنای مُفَعَل مانند نَذیر به معنای مُنذِر (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۶۲/۱) است، یعنی در اصل «نبیی» بوده که همزه آن به یاء تبدیل و در هم ادغام شده است (فیومی، ۱۴۱۴: ۵۹۱). بر این اساس، اطلاق واژه نبی بر پیامبر از آن جهت است که وی «مُنْبِئٌ و مُخْبِرٌ عَنِ اللَّهِ» است و اخبار و پیام‌های الهی را از جانب خداوند متعال به مخاطبان وحی می‌رساند. راغب اصفهانی بر این باور است که نبی بر وزن فَعِيل، می‌تواند به معنای فاعل بیاید که در این صورت یعنی «آورنده خبر مهم و بزرگی که سبب آرامش مردم می‌شود» و می‌تواند به معنای مفعول بیاید که به معنای «کسی است که خبر مهم و بزرگی به او داده می‌شود تا به مردم برساند» (راغب، ۱۴۱۲: ۷۸۹).

ب: مکان مرتفع

نبی مشتق از «النَّبَوةُ و النَّبَاوةُ» به معنای «مکان مرتفع» است (ازهری، ۱۴۲۱: ۳۴۹/۱۵؛ ابن فارس، ۱۴۰۴: ۳۸۴/۵؛ زمخشری، ۱۴۱۷: ۲۷۲/۳ و ۲۷۴). بر این اساس، واژه نبی در حدیث «لَا تُصَلُّوا عَلَی النَّبِیِّ» بدین معناست که بر روی زمین بلند دارای شیب، نماز نخوانید» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۳۰۲/۱۵).

بر فرض اشتقاق نبی از النَّبَوةُ و النَّبَاوةُ، این واژه از نظر لغوی معتل اللام (ن ب و) و بر

وزن فَعِيل به معنای مفعول خواهد بود (جوهری، ۱۳۷۶: ۶/ ۲۵۰۰) و جهت اطلاق آن بر پیامبر، عظمت شأن، شرافت منزلت و مقام مرتفع وی نسبت به دیگران است. راغب اصفهانی، این معنا را نسبت به معنای نخست ابلغ می‌داند و درباره دلیل برتری این معنا می‌نویسد: «زیرا هر خبردهنده‌ای قدر و منزلت والا ندارد» (راغب، ۱۴۱۲: ۷۹۰).

ج: راه روشن

برخی از لغویون، نبی را به معنای «راه: طریق» یا «راه روشن: طریق واضح» دانسته‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۸/ ۳۸۲؛ ابن فارس، ۱۴۰۴: ۵/ ۳۸۵؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱/ ۱۶۴). این معنا که در مقابل دو معنای نخست، از استعمال کمتری برخوردار است، به جنبه دیگری از حقیقت نبوت اشاره دارد و آن حیثیت هدایتی نبی است. بر این اساس، درباره وجه نام‌گذاری پیامبر به نبی می‌توان چنین گفت: «از آنجا که رسالت نبی، نجات بشریت از گمراهی است و پیامبر الهی، راه هدایت مردم به سوی نور و سعادت می‌باشد، بر وی واژه نبی به معنای طریق یا طریق واضح، اطلاق شده است».

هر یک از سه معنای یادشده در تحلیل ساختار معنایی نبی، به ضلعی از حقیقت کثیر الأضلاع و بُعدی از هویت نبوت ناظر است؛ چراکه نبی هم پیام‌آور است و هم دارای منزلت و جایگاه رفیع در میان انسان‌هاست و به واسطه ارتباط با منبع هدایت از طریق وحی، راهی روشن برای نجات و سعادت بشریت است (قراملکی و سلمان ماهینی، ۱۳۸۸: ۳۹).

۲.۲. معنای لغوی «رسول»

واژه «رسول» از ریشه «ر س ل»، گرفته شده است و لغت‌شناسان معانی مختلفی برای آن ذکر کرده‌اند. راغب اصفهانی رِسل (به کسر راء) را به معنای «برانگیخته شدن (فرستاده شدن) توأم با آرامش» می‌داند. به عقیده وی، از واژه «الرِّسَل»، گاهی معنای رفیق و مدارا اراده می‌شود؛ از این رو، هر گاه بخواهند کسی را به رفیق و آرامش امر کنند، می‌گویند: «عَلَى رِسَلِكْ»؛ و گاهی به معنای «فرستاده شدن» به کار می‌رود و واژه «رسول» بدین معناست (راغب، ۱۴۲۵: ۲۲۰). جوهری معتقد است: «رُسَل و رُسُول» کسی است که

به منظور پیام‌رسانی، برانگیخته و فرستاده شده است. از دیدگاه وی، «رسول» به معنای «پیام» نیز، به کار می‌رود (جوهری، ۱۴۱۰: ۴/۱۷۰۹). مطابق نقل ابن منظور، ابن‌انباری واژه رسول را مشتق از «رسل» به معنای «متابعت و پیروی» می‌داند و معتقد است رسول به کسی می‌گویند که از اخبار و پیام‌های کسی که وی را فرستاده، پیروی و تبعیت می‌کند (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۱/۲۸۴).

در مجموع می‌توان گفت: در معنای رسالت، تأنی و تدریج و تابع نهفته است و رسول کسی است که اخبار مربوط به فرستنده را پیگیری کند. از یک سو با مردم و جماعتی که به سوی آن‌ها مبعوث و فرستاده شده در ارتباط باشد و از سوی دیگر با مرسل و باعث؛ تا زمانی که مطمئن گردد پیامی را که بر عهده داشته و حامل آن بوده است، به نحو شایسته ابلاغ کرده و مأموریت خویش را به پایان برده است.

۳. تعریف «نبی و رسول» از دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی

پس از تعریف لغوی نبی و رسول، اکنون تعریف اصطلاحی این دو واژه را از دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی بررسی می‌کنیم:

۳-۱. دیدگاه شیخ مفید

در هیچ‌یک از آثار شیخ مفید، معنای لغوی نبی به صراحت ذکر نشده است، اما از آنجا که وی در تعریف اصطلاحی نبی از تعبیر «المُخْبِرُ عَنِ اللَّهِ» استفاده نموده است (مفید، ۱۴۳۱: ۳۴/۱۰)، می‌توان به دیدگاه وی مبنی بر اشتقاق واژه نبی از «نبا»، پی برد.

شیخ مفید در النکت الاعتقادیة^۱ درباره تعریف اصطلاحی نبی می‌نویسد: «النبیُّ هو الإنسان المخبر عن الله تعالى بغير واسطة أحد من البشر أعم من أن يكون له شريعة كمحمد (ص) أو ليس له شريعة كیحیی (ع)، مأموراً من الله تعالى بتبليغ الأوامر والنواهي إلى قوم أم

۱. برخی از نویسندگان معاصر با ذکر دلایلی، در صحت انتساب کتاب النکت الاعتقادیة به شیخ مفید تردید جدی نموده‌اند (جبرئیلی، ۱۳۸۹: ۱۸۱-۱۸۳). کنگره هزاره شیخ مفید این کتاب را در ردیف دیگر آثار او آورده و همراه با النکت فی مقدمات الأصول چاپ و منتشر کرده است. استناد به کتاب النکت الاعتقادیة در این نوشتار، با فرض صحت انتساب این کتاب به شیخ مفید است.

لا؛ نبی انسانی است که بدون وساطت انسان دیگری، از خداوند متعال خبر می آورد، اعم از اینکه برای او شریعتی باشد (به تأسیس شریعتی پردازد)، مثل پیامبر گرامی اسلام (ص) یا اینکه برای او شریعتی نباشد (شریعتی تأسیس نکند)، مانند حضرت یحیی (ع)؛ و اعم از اینکه وظیفه تبلیغ اوامر و نواهی الهی را به عهده داشته باشد یا خیر» (همان).

وی، پس از تعریف نبی، در تعریف رسول چنین می گوید: «الرسول هو الإنسان المخبر عن الله بغير واسطة من البشر و له شريعة إماماً مبتدأه كآدم (ع) أو تكلمة لما قبلها كمحمد (ص) مأمور من الله تعالى بتبليغ الأوامر و النواهي إلى قوم؛ رسول، انسانی است که بدون وساطت انسان دیگری، از سوی خداوند متعال خبر می آورد و صاحب شریعت است، خواه شریعت ابتدائی مانند حضرت آدم (ع) و خواه شریعتی مکمل شرایع قبلی مانند حضرت محمد (ص). رسول، از سوی خداوند متعال مأمور است اوامر و نواهی الهی را به گروهی از مردم برساند» (همان).

همان گونه که از تعاریف بالا معلوم می شود، شیخ مفید عبارت «المخبر عن الله» را هم در تعریف نبی و هم در تعریف رسول ذکر می کند. هرچند این قید در تعریف نبی بیانگر اشتقاق این واژه از ریشه نبأ است، لکن استعمال همین تعبیر در تعریف رسول، گویای آن است که از دیدگاه وی، نبی و رسول هر دو از شأن یکسانی در «دریافت وحی از جانب خدای متعال» برخوردارند، با این تفاوت که رسول، مأمور ابلاغ خبر و پیام الهی به مردم است، اما نبی از این جهت عام است، بدین معنا که اگر انسانی بدون وساطت دیگر انسانها از جانب خداوند خبر آورد حتی اگر وظیفه تبلیغ اوامر و نواهی الهی به گروه خاصی از مردم را نداشته باشد، عنوان نبی بر او صدق می کند. با توجه به کلام شیخ، از جهت دیگری نیز، نبی اعم از رسول است و آن اینکه رسول کسی است که صاحب شریعت است، اما نبی از این جهت، عام است، یعنی می تواند صاحب شریعت باشد و یا برای او شریعتی نباشد.

این بیان شیخ مفید نشان می دهد که از نظر وی، میان نبی و رسول، رابطه عام و خاص مطلق برقرار است، یعنی هر رسولی نبی هم هست ولی هر نبی ای، رسول نیست. شیخ این مطلب را در کتاب اوائل المقالات به امامیه نسبت می دهد و می نویسد: «و اتفقت الإمامية على أن كل رسول فهو نبى و ليس كل نبى فهو رسول» (مفید، ۱۴۳۱: ۴۴/۴).

۲-۳. دیدگاه شیخ طوسی

شیخ طوسی درباره معنای لغوی نبی، به دو احتمال اشاره می‌کند:

۱- نبی به معنای مُخْبِر باشد که در این صورت مهموز (یعنی نبی‌ء) و مشتق از انباء به معنای اخبار است.

۲- نبی مفید معنای رفعت و علو منزلت باشد که در این صورت مشدد و بدون همزه (یعنی نبی) و مشتق از النبأوه به معنای ارتفاع و بلندی است (طوسی، ۱۴۰۶: ۲۴۴؛ همو، ۱۳۵۸: ۶۸۲).

شیخ طوسی، با تفسیر حدیث نبوی «لا تنبزو باسمى»^۱ به «لا تهمزوه»، این حدیث را بر احتمال دوم حمل کرده و معتقد است از آنجا که پیامبر (ص) از لفظ نبی اراده معنای علو منزلت و رفعت مقام، نموده و این معنا با استعمال واژه نبی با تشدید و بدون همزه، متناسب است؛ از این رو، به کار بردن این لفظ همراه با همزه را نهی فرموده‌اند. وی، هر چند استعمال واژه نبی با همزه را ممتنع نمی‌داند، لکن با استناد به حدیث نبوی مذکور، احتمال دوم یعنی اشتقاق نبی از النبأوه به معنای رفعت و علو منزلت را ترجیح می‌دهد^۲ (همان).

شیخ طوسی در تعریف اصطلاحی نبی، تعابیر متفاوتی دارد که ذیلاً به بیان آن‌ها

می‌پردازیم:

۱. حدیث نبوی که شیخ طوسی بدان استناد کرده، چنین است: «ان رجلاً قال: یا نبی‌ء الله، فقال النبی (ص): لا تنبر باسمى» (استرابادی، ۱۳۹۵: ۳۲/۳-۳۱). با توجه به متن حدیث، به نظر می‌رسد تعبیر «لا تنبزو باسمى» (با حرف «زاء» به جای «راء») که در کلام شیخ آمده، صحیح نباشد؛ به ویژه آنکه خود شیخ این عبارت را به معنای «لا تهمزوه» تفسیر کرده است و مطابق کلام لغویون، واژه «نبر» (با حرف «راء») به معنای همزه است، نه واژه «نبر»؛ چنانکه این منظور می‌گوید: «النبر بالكلام: الهمز ... و النبر: مصدر نبر الحرف ینبره نبراً، همزه» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۸۹/۵). جوهری نیز می‌نویسد: «النبره: الهمزه» (جوهری، ۱۳۷۶: ۸۲۲/۲). قابل ذکر است، شیخ صدوق به اسناد خود از ابن عباس روایتی نقل کرده که در مضمون، مشابه حدیث فوق است: «قال أعرابی لرسول الله (ص) السلام عليك يا نبی‌ء الله، قال: كُستُ بنبی‌ء الله و لکنی نبی‌ء الله» (صدوق، ۱۴۰۳: ۱۱۴).

۲. دو احتمالی که شیخ طوسی در معنای لغوی نبی ذکر کرده، پیش از وی در کلام سید مرتضی آمده است، با این تفاوت که سید مرتضی میان دو معنای مذکور، ترجیحی قائل نیست و کاربرد واژه نبی در هر دو معنا را صحیح می‌داند و بر این باور است که در فرض اراده معنای تعظیم، لازم است واژه نبی بدون همزه بکار رود (سید مرتضی، ۱۴۱۱: ۳۲۲).

۱- شیخ طوسی، در کتاب الإقتصاد فیما یتعلّق بالإعتقاد، می نویسد: «النَّبِيُّ فِي الْعَرَفِ هُوَ الْمُؤَدَّى عَنِ اللَّهِ تَعَالَى بِلَا وَاسِطَةَ مِنَ الْبَشَرِ؛ نَبِيٌّ كَسَى اسْتِ كَهْ بَدُونِ وَاسِطَةِ انْسَانٍ دِيْغَرِي، وَحَى الْهَى رَا (دِرِيَاْفْتِ نَمُوْدَه وَ) بِه دِيْغِرَانِ مِي رَسَانْدِ» (طوسی، ۱۴۰۶: ۲۴۴). وی در تفسیر تبیان ذیل آیه ۹۴ سوره اعراف و نیز در کتاب الرسائل العشر تعریف فوق را به صورت «هو الذی یؤدی عن الله...» (طوسی، بی تا: ۴/۴۷۴) و «هو أنه مؤد عن الله...» (طوسی، ۱۴۱۴: ۱۱۱) ذکر نموده است و در کتاب تمهید الأصول، با افزودن قید «إذا كان منهم»، به هويت بشری نبی، تصریح می نماید: «النبي عبارة عمّن أدّى عن الله تعالى بلا واسطة من البشر إذا كان منهم؛ نبی، یکی از مردم است که بدون واسطه ای بشری از سوی خداوند متعال، پیامی را برساند» (طوسی، ۱۳۵۸: ۶۸۲).

۲- شیخ طوسی، در تفسیر تبیان ذیل آیه ۵۲ سوره حج در تعریف نبی، می نویسد: «النبيّ یفید أنه عظیم المنزلة یخبر عن الله؛ نبی انسانی است والا مقام که از جانب خداوند متعال، خبر می دهد» (طوسی، بی تا: ۷/۳۳۱).

۳- شیخ طوسی، در تفسیر تبیان ذیل آیه ۹۹ سوره مائده، نبی را با تعبیر «ینبیء عن الله» تعریف می کند: «انّ النبى لا یكون الا صاحب المعجز الذى ینبیء عن الله أى یخبر؛ نبی کسی است که دارای معجزه است و از جانب خداوند خبر می دهد» (همان: ۴/۳۴).

شیخ طوسی در بیان معنای لغوی رسول بر این نکته تأکید می کند که شرط تحقق معنای رسول آن است که اولاً: فرستنده ای او را فرستاده باشد و ثانیاً: او نیز این رسالت را پذیرفته باشد و در اصطلاح رسول به کسی گویند که از جانب خداوند متعال فرستاده شده باشد. به باور وی، واژه رسول هر چند به لحاظ لغوی عام است و اختصاص به فرستاده الهی ندارد، لکن در اصطلاح، هنگامی که به طور مطلق به کار می رود و گفته می شود «قال الرسول کذا»، منظور کسی است که از جانب خداوند فرستاده شده است (طوسی، ۱۴۰۶: ۲۴۵). این معنا در بیان سید مرتضی و ابوالصلاح حلبی نیز دیده می شود (سید مرتضی، ۱۴۱۱: ۳۲۲؛ حلبی، ۱۴۰۴: ۱۵۲).

۴. تحلیل دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی درباره «هویت اخباری نبی»

یکی از مؤلفه‌های مؤثر در تحقق مفهوم نبی، «هویت اخباری نبی» است و بدان معناست که نبی، به واسطه رابطه دوسویه با مبدأ وحی و مخاطبان وحی، شأنیّت پیام‌گیری از خداوند و پیام‌رسانی به مردم را دارد. بحث از هویت اخباری نبی، متفرّع بر بحث «هویت واسطه‌ای نبی» است؛ یعنی نبی، واسطه میان خداوند و مردم است و از یک‌سو، با منبع وحی در ارتباط است و اخبار و پیام‌های الهی را دریافت می‌کند و از سوی دیگر، با مخاطبان وحی مرتبط است و پیام‌های الهی را به آن‌ها ابلاغ می‌کند؛ بنابراین، نبوت یک رابطه دوسویه میان «خدا و پیامبر» و «پیامبر و مردم» است. در تعاریفی که شیخ مفید و شیخ طوسی از نبی ارائه نموده‌اند عناوینی به کار رفته است که به روشنی هویت واسطه‌ای نبی را نمایان می‌سازد. تعبیر «عن الله» (المخبر عن الله / المؤدّی عن الله / ینبی عن الله) به مقام تلقّی و دریافت وحی و رابطه خداوند متعال با پیامبر اشاره دارد و تعبیری مانند «إلی قوم» و «إلی الخلق»، به مقام ابلاغ وحی و رابطه پیامبر با مردم دلالت می‌کند.

تعبیری که شیخ مفید و شیخ طوسی در تعریف نبی به کار برده‌اند، هر یک به نوعی به هویت اخباری نبی اشاره دارد. تبیین چگونگی دلالت این تعابیر بر هویت اخباری نبی، نیازمند توضیح است که ذیلاً به آن می‌پردازیم:

۱- شیخ مفید با تکیه بر اشتقاق واژه نبی از ریشه نبأ، آن را «المخبر عن الله» تعریف کرده است. شیخ طوسی نیز در تعریف دوم از تعبیر «یخبر عن الله» و در تعریف سوم از تعبیر «ینبی عن الله» استفاده نموده است. مطابق این بیان، نبی از ریشه نبأ و به معنای مُخبر، است و ینبیء به معنای یُخبر است؛ چنانکه خود شیخ این‌گونه تفسیر کرده است. این تعاریف به صراحت و به دلالت مطابقی، به شأن نبی در اخبار از جانب خداوند متعال دلالت دارد. بر اساس این تعریف، نبی بر وزن فَعیل و به معنای اسم فاعل است، یعنی «کسی که از جانب خداوند، خبر می‌دهد».

۲- شیخ طوسی در تعریف نخست، تعبیر «المؤدّی عن الله» و مشابه آن را به کار برده است. هرچند با توجه به اشتقاق لفظ نبی از نبأ، دلالت تعبیر «المؤدّی عن الله» بر هویت اخباری

نبی، به وضوح و روشنی تعبیر «المخبر عن الله» نیست، اما باین حال، این تعبیر نیز به گونه‌ای بر هویت اخباری نبی دلالت دارد.

در توضیح چگونگی این دلالت باید گفت: واژه «المؤدی» اسم فاعل از ریشه «أدى» و متعدی است و در لغت به معنای وصل کردن و رساندن است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۱۴/۲۶)؛ بنابراین، نبی کسی است که پیام‌های الهی را به مردم می‌رساند. بی‌شک، لازمه رساندن پیام‌های الهی به مخاطبان وحی، دریافت آن پیام‌ها از جانب خداوند متعال است که قید «عن الله» مفید این معناست. با این توضیح معلوم می‌شود تعبیر «المؤدی عن الله»، همان معنای تعبیر «المخبر عن الله» را در دلالت بر هویت اخباری نبی، افاده می‌کند.

۳- هویت اخباری نبی از استعمال تعبیر عظیم المنزله که در تعریف دوّم شیخ طوسی آمده نیز مستفاد است. اقران تعبیر «عظیم المنزله» با «یخبر عن الله» در این تعریف، ضمن اشاره بر اشتقاق واژه نبی از نبأ و النبأه (دو احتمال نخست در معنای لغوی نبی) گویای این حقیقت است که از نظر شیخ طوسی، ارتباط مستقیمی میان هویت اخباری نبی و علو مقام و منزلت وی، وجود دارد؛ بدین معنا که کسی که اخبار و پیام‌های الهی را دریافت می‌کند و به مردم می‌رساند، عنوان مُخبر بر او صدق می‌کند و چنین کسی به جهت وساطت میان خدا و مردم و بهره‌مندی از شرافت ارتباط با منبع وحی و به خاطر تحمّل دشواری‌های رسالت و تلاش در جهت ابلاغ پیام‌های الهی به مردم، به مقام و منزلت والا نائل گردیده، مستحقّ بزرگداشت و تعظیم است و تنها بر چنین کسی عنوان نبی قابل صدق است. شیخ طوسی در این باره می‌گوید: «این گونه نیست که هر کس دارای علو منزلت باشد، نبی باشد؛ زیرا لفظ نبی در اصطلاح، به کسی از جنس بشر اختصاص دارد که به جهت تحمّل سختی‌های رسالت و انجام دادن وظیفه رسالت خویش، به مقام و منزلت والا دست یافته است» (طوسی، ۱۴۰۶: ۲۴۴).

با این توضیحات معلوم می‌شود که هویت اخباری نبی، امری است که شیخ مفید و شیخ طوسی در آن اتفاق نظر دارند و هر یک با تعبیری صریح و یا ضمنی، از این امر مشترک یاد کرده‌اند. آنچه در بحث هویت اخباری نبی قابل توجه و دارای اهمیت است، جنبه پیام‌رسانی به مخاطبان و مسئله «ابلاغ وحی» است.

شیخ طوسی برای نبی و رسول شأن یکسانی در ابلاغ و رساندن اخبار و پیام‌های الهی به مردم قائل است. استفاده از واژه «مؤدی» و «ینبیء» در تعریف نبی، مبین آن است که از نظر شیخ طوسی، نبی همچون رسول، موظف به ابلاغ وحی الهی است. توضیح آنکه؛ به موجب آیه: «و ما علی الرسول الا البلاغ» (مانده: ۹۹) رسول الهی، مأمور ابلاغ پیام خداوند به دیگران است و به تعبیر شیخ، «بلاغ» به معنای «وصول المعنی الی غیره» است (طوسی، بی تا: ۳۴/۴) پس همان گونه که واژه «أدی» به معنای وصل کردن و رساندن است، واژه «بلاغ» نیز به همین معناست؛ بنابراین، نبی که مؤدی و منبیء عن الله است، همچون رسول، موظف به ابلاغ و رساندن پیام‌های الهی به دیگران است. این مطلب در بیان شیخ طوسی، این گونه آمده است: «و الفرق بین الرسول و النبی أنّ النبی لا یكون الا صاحب المعجز الذی ینبئ عن الله ای یخبر و الرسول إذا کان رسول الله فهو بهذه الصفة و قد یكون الرسول رسولاً لغير الله، فلا یكون بهذه الصفة» (همان). کلام شیخ بیانگر آن است که از جهت تبلیغ و رساندن وحی الهی، تفاوتی میان نبی و رسول وجود ندارد؛ هر چند از جهت مصداق، رسول اعم از نبی است؛ چرا که نبی تنها بر انسان مبعوث از جانب خداوند اطلاق می‌شود، ولی رسول بر هر فرستاده‌ای چه از سوی خدا و چه از سوی غیر او، قابل صدق است.

شیخ مفید (برخلاف نظر شیخ طوسی) میان نبی و رسول از جهت ابلاغ پیام الهی فرق قائل است و نبی را از این لحاظ اعم از رسول می‌داند. با توجه به تقابلی که در کلام وی میان «اخبار عن الله» و «مأمور بودن به تبلیغ اوامر و نواهی الهی» برقرار شده است، می‌توان چنین برداشت کرد که مراد ایشان از «اخبار عن الله» همان معنای متبادر از آن، یعنی خبر دادن و پیام رساندن نیست. در این صورت، می‌بایست تعبیر «المخبر عن الله» در تعریف شیخ مفید از نبی را به معنای «صاحب‌خبر» دانست نه «خبردهنده»؛ چرا که «مخبر» به معنای «صاحب‌خبر و آگاه به خبر»، لزوماً به معنای مبلغ و رساننده خبر نیست، بلکه اعم است؛ یعنی کسی که صاحب‌خبر است، می‌تواند از شأن تبلیغ خبر به دیگران برخوردار باشد، همچنان که می‌تواند مبلغ آن اخبار و پیام‌ها به دیگران نباشد. مؤید این معنا، سخن برخی از لغویون است که واژه مخبر را «خبر: عالم به خبر» معنا کرده‌اند: «یقال: رجلٌ خابِرٌ و خبیرٌ: عالمٌ بالخبر؛ و الخبیر: المخبر» (زبیدی، ۱۴۱۴: ۶/۳۲۵).

این مطلب در سخنان برخی از اندیشمندان معاصر نیز ذکر شده است. آیت‌الله مصباح یزدی، بر مبنای مهموز بودن اصل واژه نبی، آن را صفت مشبیه بر وزن فعلیل دانسته و معتقد است مبدأ اشتقاق نبی یعنی لفظ نبأ، معنای اسمی دارد (خبر) نه معنای مصدری (خبر دادن). بر این اساس، معنای نبی، لازم است نه متعدی و لفظ نبی را باید «صاحب‌خبر مهم» معنا کرد نه «خبررسان» (مصباح یزدی، ۱۳۹۰: ۱۴). آیت‌الله سبحانی نیز در تعریف نبوت و رسالت، می‌گوید: «النبوة تحمّل الأنباء، والرسالة إبلاغ ما تحمّله من الأنباء؛ نبوت تحمّل (بر عهده گرفتن) خبرهای الهی است و رسالت، ابلاغ آن خبرهای دریافتی است» (سبحانی، ۱۴۱۲: ۳ / ۴۹۰). روشن است تعبیر «تحمّل الأنباء» در تعریف نبوت، با «مُخبر به معنای صاحب‌خبر» تناسب دارد نه با «مُخبر به معنای خبردهنده».

لازم به ذکر است معنای نخست (خبررسان) که برخلاف معنای دوم (صاحب‌خبر)، مورد قبول بسیاری از متفکران است (سید مرتضی، ۱۴۱۰: ۱ / ۳۹؛ حلبی، ۱۴۰۴: ۱۵۲؛ کراچکی، ۱۴۲۷: ۸۰؛ نیشابوری ۱۴۱۴: ۸۵)، نسبت به معنای دوم جامع‌تر است؛ چراکه لازمه مخبر بودن، خیر بودن است، اما لازمه خیر بودن مخبر بودن نیست.

۵. نقد دیدگاه شیخ مفید و بیان نظر مختار

با توضیحات بالا روشن شد که از نظر شیخ طوسی نبی و رسول هر دو موظف به ابلاغ وحی الهی به مردم هستند، اما از نظر شیخ مفید، نبی اعم از رسول است و این اعم بودن به دو اعتبار است:

۱. داشتن مأموریت ابلاغ وحی به مردم (هویت اخباری)؛ به این معنا که از نظر شیخ مفید نبی کسی است که بدون وساطت بشر از جانب خدای متعال خبر می‌گیرد، خواه مأموریت رساندن محتوای پیام الهی به مردم را داشته باشد، یا نداشته باشد، اما رسول کسی است که علاوه بر دریافت وحی، مأموریت ابلاغ آن را نیز داشته باشد (مفید، ۱۴۳۱: ۳۴/۱۰).

۲. داشتن شریعت مستقل؛ به این معنا که از نظر شیخ مفید نبی کسی است که بدون وساطت بشر از جانب خدای متعال خبر می‌گیرد، خواه برای او شریعتی باشد یا صاحب‌شریعت نباشد، اما رسول کسی است که علاوه بر دریافت وحی و ابلاغ آن، صاحب‌شریعت نیز

باشد (همان). به عقیده شیخ مفید «بسیاری از انبیاء بوده‌اند که به‌عنوان جانشین پیامبران پیشین و حافظ شرایع آن‌ها برگزیده شده بودند، بدون آنکه شریعت جدیدی با خود آورده باشند» (مفید، ۱۴۳۱: ۴/۴۵).

به نظر نویسنده، دیدگاه شیخ مفید درباره اعم بودن نبی نسبت به رسول به هر دو اعتبار، دارای اشکال است، اما از آنجا که اعتبار دوم از موضوع مقاله حاضر خارج است، تنها به نقد اعتبار نخست می‌پردازیم:

اولاً: قرآن کریم، بشارت و انذار را که از شؤون رسالت و ابلاغ پیام الهی است، به انبیاء نیز نسبت داده است: «فبعث الله النبیین مبشرین و منذرین» (بقره: ۲۱۳). بر اساس این آیه، مقام نبوت، اقتضای تبشیر و انذار دارد و هر کس که برای هدایت مردم برانگیخته شود، مأمور به تبلیغ احکام الهی و هدایت مردم است.

ثانیاً: قرآن کریم بر این مطلب تصریح دارد که نه تنها به «رسولان»، بلکه به «انبیاء» نیز رسالت دادیم: «و ما ارسلنا من قبلک من رسول و لا نبی...» (حج: ۵۲). در این آیه، «نبی» مقابل «رسول» قرار گرفته است و هر دو به قرینه صدر آیه (ارسلنا)، به‌عنوان فرستاده خدا معرفی شده‌اند و معنا ندارد که فرستاده و سفیر الهی بدون پیام و مأموریت تبلیغ باشد. در دو آیه «کم ارسلنا من نبی فی الاولین» (زخرف: ۶) و «ثم ارسلنا رسلنا تترأ» (مؤمنون: ۴۴)، نیز هر یک از نبی و رسول، به «رسالت» توصیف شده‌اند.

ثالثاً: قرآن کریم از حضرت موسی (ع) به‌عنوان «رسولی» که «نبی» بود، یاد کرده است: «و اذکر فی الکتاب موسی انه کان مخلصاً و کان رسولاً نبیاً» (مریم: ۵۱). در این آیه شریفه، رسول بر نبی مقدم شده است، در حالی که اگر مفهوم نبی اعم از مفهوم رسول بود، می‌بایست به مقتضای بلاغت قرآن و مقام مدح و توصیف، لفظ عام (یعنی «نبی») قبل از لفظ خاص (یعنی «رسول») ذکر می‌شد؛ زیرا در مقام مدح و تمجید، ترقی از خاص به عام، مطلوب نیست. این مطلب در مورد آیه ۵۲ سوره حج نیز جریان دارد.

رابعاً: قرآن کریم یادآور می‌شود که تمام پیامبران الهی، دشمنانی از انس و جن داشتند: «و کذلک جعلنا لکل نبی عدواً من المجرمین و کفی برک هادياً و نصیراً» (فرقان: ۳۱). در این آیه شریفه، صفت «نبی» مُشعر به علیت است و نشان می‌دهد که دشمنی

دشمنان، به خاطر نبوت پیامبران و معلول تبلیغ وحی الهی توسط آنان است؛ بنابراین اینکه در این آیه شریفه می‌فرماید همه انبیاء دشمنانی داشته‌اند، معلوم می‌شود که همه آنها موظف به تبلیغ اوامر و نواهی الهی به مخاطبان خود بوده‌اند.

خامساً: در روایتی آمده است: «جناب ابوذر از پیامبر (ص) پرسید: تعداد انبیاء چندتاست؟ حضرت فرمودند: ۱۲۴۰۰۰ نفر. ابوذر گفت: چند نفر از آنان جزء مرسلین هستند؟ حضرت فرمودند: ۳۱۳ نفر... ابوذر سؤال کرد: یا رسول الله، خداوند چند کتاب نازل کرده است؟ حضرت فرمودند: ۱۰۴ کتاب نازل کرده است، بر شیث ۵۰ صحیفه، بر ادریس ۳۰ صحیفه، بر ابراهیم ۲۰ صحیفه نازل کرد و همچنین تورات، انجیل، زبور و قرآن را نازل کرده است» (مجلسی، ۱۴۰۴: ۳۲/۱۱). بر اساس این روایت، از میان ۱۲۴۰۰۰ نبی، فقط ۳۱۳ نفر رسول بوده‌اند؛ بنابراین، اگر تنها رسول موظف به ابلاغ پیام‌های الهی باشد و نبی چنین وظیفه‌ای بر عهده نداشته باشد، این بدان معناست که در طول تاریخ فقط ۳۱۳ نفر وظیفه هدایت دیگران و ابلاغ پیام خدا را داشته‌اند و بقیه ۱۲۴۰۰۰ نفر، مسئولیتی در این زمینه نداشته‌اند. البته چنین چیزی استحاله عقلی ندارد و ظاهر برخی از احادیث نیز آن را تأیید می‌کند، لکن بسیار مستبعد است (جوادی آملی، ۱۳۸۶: ۱۲۲/۱).

نتیجه‌گیری

برخورداری نبی از شأنت تلقی و دریافت وحی و نیز ابلاغ و رساندن اخبار و پیام‌های الهی به مردم، مبین هویت اخباری نبی است. شیخ مفید و شیخ طوسی در قالب تعبیری چون «المخبر عن الله»، «المؤدی عن الله» و «رفیع المنزله» به هویت اخباری نبی، تصریح و یا اشاره نموده‌اند. شیخ طوسی برای نبی و رسول شأن یکسانی در ابلاغ و رساندن اخبار و پیام‌های الهی به مردم قائل است، اما شیخ مفید علیرغم به کار بردن تعبیر «المخبر عن الله» در تعریف نبی و رسول، «تبلیغ رسالت» را فارق میان نبی و رسول دانسته است؛ بنابراین از دیدگاه وی، می‌بایست «نبی» به «صاحب‌خبر» و «المخبر عن الله» به «دریافت‌کننده خبر» نه «خبردهنده» تفسیر و معنا شود؛ چه اینکه «نبی» به معنای «صاحب‌خبر» و «خبرگیرنده»، ملازم با ابلاغ خبر و رساندن آن به دیگران نیست و این معنا با تفسیر شیخ از اعم بودن نبی نسبت به

رسول، مناسبت دارد. البته این بدان معنا نیست که هر که نبی را به معنای صاحب‌خبر و حامل خبر دانست، لزوماً به عدم تبلیغ وحی توسط وی معتقد است؛ بلکه به عکس، هر که نبی را موظف به ابلاغ وحی الهی نمی‌داند، باید وی را صاحب‌خبر و یا گیرنده خبر معنا کند. به باور نویسنده، دیدگاه شیخ مفید مبنی بر اعم بودن نبی نسبت به رسول از جهت داشتن مأموریت ابلاغ وحی، دارای اشکال است و با استناد به آیاتی مانند (بقره: ۲۱۳، حج: ۵۲، مریم: ۵۱، فرقان: ۳۱) می‌توان نظر ایشان را مورد خدشه قرار داد.

یادداشت‌ها

۱. نویسنده در بخشی از مقاله «تحلیل تعریف نبی از دیدگاه متکلمان امامیه» درباره هویت اخباری نبی مطالبی به اختصار بیان نموده است. این مقاله در فصلنامه کلام اسلامی شماره ۹۶ (زمستان ۱۳۹۴) منتشر شده است.

۲. برخی از نویسندگان معاصر با ذکر دلایلی، در صحت انتساب کتاب النکت الاعتقادیه به شیخ مفید تردید جدی نموده‌اند (جبرئیلی، ۱۳۸۹: ۱۸۱-۱۸۳). کنگره هزاره شیخ مفید این کتاب را در ردیف دیگر آثار او آورده و همراه با النکت فی مقدمات الأصول چاپ و منتشر کرده است. استناد به کتاب النکت الاعتقادیه در این نوشتار، با فرض صحت انتساب این کتاب به شیخ مفید است.

۳. حدیث نبوی که شیخ طوسی بدان استناد کرده، چنین است: «ان رجلاً قال: یا نبی‌ء الله، فقال النبی (ص): لا تنبر باسمی» (استرآبادی، ۱۳۹۵: ۳۲/۳-۳۱). با توجه به متن حدیث، به نظر می‌رسد تعبیر «لا تنبروا باسمی» (با حرف «زاء» به جای «راء») که در کلام شیخ آمده، صحیح نباشد؛ به‌ویژه آنکه خود شیخ این عبارت را به معنای «لا تهمزوه» تفسیر کرده است و مطابق کلام لغویون، واژه «نبر» (با حرف «راء») به معنای همزه است، نه واژه «نبر»؛ چنانکه ابن‌منظور می‌گوید: «النبر بالكلام: الهمز... و النبر: مصدر نبر الحرف ینبره نبراً، همزه» (ابن‌منظور، ۱۴۱۴: ۵/۱۸۹). جوهری نیز می‌نویسد: «النبره: الهمزه» (جوهری، ۱۳۷۶: ۸۲۲/۲). قابل ذکر است، شیخ صدوق به اسناد خود از ابن عباس روایتی نقل کرده که در مضمون، مشابه حدیث فوق است: «قال أعرابی لرسول الله (ص) السلام عليك يا نبی‌ء الله،

قال: كَسْتُ نَبِيٍّ ءِ اللّٰهِ و لَكِنِّي نَبِيُّ اللّٰهِ» (صدوق، ۱۴۰۳: ۱۱۴).

۴. دو احتمالی که شیخ طوسی در معنای لغوی نبی ذکر کرده، پیش از وی در کلام سید مرتضی آمده است، با این تفاوت که سید مرتضی میان دو معنای مذکور، ترجیحی قائل نیست و کاربرد واژه نبی در هر دو معنا را صحیح می‌داند و بر این باور است که در فرض اراده معنای تعظیم، لازم است واژه نبی بدون همزه بکار رود (سید مرتضی، ۱۴۱۱: ۳۲۲).

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Ali khani

<https://orcid.org/0000-0001-6546-3143>

منابع

قرآن كريم

- ابن سيدة، على بن اسماعيل (١٤٢١ ق). *المحكم والمحيط الأعظم*. (تحقيق: عبدالحميد هنداوى). بيروت؛ دار الكتب العلمية.
- ابن فارس، ابو الحسين احمد (١٤٠٤ ق). *معجم مقاييس اللغة*. (تحقيق: عبدالسلام محمد هارون). قم؛ مكتب الأعلام الإسلامى.
- ابن منظور، محمد بن مكرم (١٤١٤ ق). *لسان العرب*، چاپ سوم. بيروت؛ دارالفكر للطباعة و النشر و التوزيع.
- ازهرى، محمد بن احمد (١٤٢١ ق). *تهذيب اللغة*. بيروت؛ دار إحياء التراث العربى.
- استرابادى، رضى الدين محمد بن حسن (١٣٩٥ ق). *شرح شافيه ابن الحاجب*. بيروت؛ دارالكتب العلمية.
- جبرئيلى، محمد صفر (١٣٨٩). *سير تطور كلام شيعه*. تهران؛ پژوهشگاه فرهنگ و انديشه اسلامى.
- جوادى آملی، عبدالله، (١٣٨٦)، *ادب فنای مقرران*، قم، اسراء.
- جوهرى، اسماعيل بن حماد (١٤١٠ ق). *الصحاح*. (تحقيق: احمد عبدالغفور عطّار). بيروت؛ دار العلم للملايين.
- حلبى، أبو الصلاح (١٤٠٤ ق). *تقريب المعارف*. (تحقيق: فارس تبريزيان الحسون). قم؛ الهادى.
- راغب اصفهانى، ابوالقاسم حسين بن محمد (١٤١٢ ق). *مفردات ألفاظ القرآن*. بيروت؛ دارالكتب العلمية.
- زبيدى، محمد مرتضى (١٤١٤ ق). *تاج العروس من جواهر القاموس*. (تحقيق: على شيرى). بيروت؛ دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع.
- زمخشري، محمود (١٤١٧ ق). *الفائق فى غريب الحديث*. بيروت؛ دار الكتب العلمية.
- سبحانى، جعفر (١٤١٢ ق). *الإلهيات على هدى الكتاب و السنه و العقل*. قم؛ المركز العالمى للدراسات الإسلاميه.
- سيد مرتضى (١٤١٠ ق). *الشافى فى الإمامه*، چاپ دوم. تهران؛ مؤسسه الصادق (ع).
- _____ (١٤١١ ق). *الذخيره فى علم الكلام*. (تحقيق: سيد احمد حسيني). قم؛ مؤسسه النشر الإسلامى.

صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۳ ق). معانی الأخبار. قم؛ جامعه مدرسین حوزه علمیه. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۵۸). تمهید الأصول. (ترجمه: عبدالمحسن مشکوة الدینی). تهران؛ انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.

_____ (۱۴۰۶ ق). الاقتصاد فيما يتعلق بالاعتقاد، چاپ دوم، بیروت؛ دار الاضواء.

_____ (۱۴۱۴ ق). الرسائل العشر، چاپ دوم، قم؛ مؤسسه النشر الإسلامی.

_____ (بی تا). التبیان فی تفسیر القرآن. بیروت؛ دار إحياء التراث العربی.

فرامرز قراملکی، احد؛ سلمان ماهینی، سکینه (۱۳۸۸). نبوت (شرح جامع تجرید الاعتقاد). تهران؛ دانشگاه امام صادق (ع).

فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ ق). کتاب العین، چاپ دوم، قم؛ دارالهجرة.

فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ ق). المصباح المنیر، چاپ دوم، قم؛ دارالهجرة.

کراجکی، محمد بن علی (۱۴۲۷ ق). الرسالة العلویة فی فضل امیر المؤمنین علی سائر البریة سوی سیدنا رسول الله، (تحقیق: عبدالعزیز کریمی). قم؛ دلیل ما.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۰). راهنما شناسی. قم؛ مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۴ ق)، بحار الأنوار، بیروت، مؤسسه الوفاء.

مصطفوی، حسن (۱۴۰۲ ق). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ سوم، بیروت؛ دار الکتب العلمیة.

مفید، محمد بن محمد بن نعمان (۱۴۳۱ ق). النکت الاعتقادیة، در: موسوعه الشیخ المفید، ج ۱۰. قم؛ دار المفید.

_____ (۱۴۳۱ ق). اوائل المقالات فی المذاهب و المختارات، در: موسوعه

الشیخ المفید، ج ۴. قم؛ دار المفید.

مُقَرَّرِ نیشابوری، ابوجعفر محمد بن علی (۱۴۱۴ ق). الحدود. قم؛ مؤسسه الإمام الصادق (ع).

References

The Holy Qur'an.

Ibn Sīdah, A. (1421 AH). *Al-Muḥkam wa al-Muḥīṭ al-A'zam*. (A. H. Hindawi, Ed). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.

Ibn Fāris, A. (1404 AH). *Mu'jam Maqāyīs al-Lughā*. (A. M. Harun, Ed). Qom: Maktab al-A'lam al-Islami.

- Ibn Manzūr, M. (1414 AH). *Lisān al-‘Arab*. (3rd ed). Beirut: Dar al-Fikr for Printing, Publishing, and Distribution.
- Al-Azharī, M. (1421 AH). *Tahdhīb al-Lughā*. Beirut: Dar Ihya’ al-Turath al-‘Arabi.
- Al-Astarabadi, R. (1395 AH). *Sharḥ Shāfiyat Ibn al-Ḥāḥib*. Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyah.
- Jebraeili, M. S. (2010 AD). *The Evolution of Shi‘a Theology*. Tehran: Institute for Culture and Islamic Thought.
- Javadi Amoli, A. (2007 AD). *The Etiquette of the Annihilation of the Near Ones*. Qom: Esra Publications.
- Al-Jawharī, I. (1410 AH). *Al-Ṣiḥāḥ*. (A. A. Attar, Ed). Beirut: Dar al-‘Ilm li-l-Malayin.
- Al-Ḥalabī, A. (1404 AH). *Taqrīb al-Ma‘ārif*. (F. Tabrizian Hassoun, Ed). Qom: Al-Hadi.
- Al-Rāghib al-Isfahānī, A. (1412 AH). *Mufradāt Alfāz al-Qur’an*. Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyah.
- Al-Zabīdī, M. (1414 AH). *Tāj al-‘Arūs min Jawāhir al-Qāmūs*. (A. Shiri, Ed). Beirut: Dar al-Fikr for Printing, Publishing, and Distribution.
- Al-Zamakhsharī, M. (1417 AH). *Al-Fā’iq fī Gharīb al-Ḥadīth*. Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyah.
- Subhani, J. (1412 AH). *Al-Ilāhīyyāt ‘alā Hudā al-Kitāb wa al-Sunnah wa al-‘Aql*. Qom: International Center for Islamic Studies.
- Al-Sharīf al-Murtaḍā. (1410 AH). *Al-Shāfi fī al-Imamah*. (2nd ed). Tehran: Al-Sadiq Institute.
- Al-Sharīf al-Murtaḍā. (1411 AH). *Al-Dhakhīra fī ‘Ilm al-Kalām*. (S. A. Hosseini, Ed). Qom: Islamic Publishing Institute.
- Al-Ṣadūq, M. (1403 AH). *Ma‘ānī al-Akḥbār*. Qom: Society of Seminary Teachers.
- Al-Ṭūsī, M. (1979 AD). *Tamhīd al-Uṣūl*. (A. M. Meshkvat al-Dini, Trans). Tehran: Iranian Association of Philosophy and Wisdom.
- Al- Ṭūsī, M. (1406 AH). *Al-Iqtisād fīmā Yata‘allaq bil I’tiqād*. (2nd ed). Beirut: Dar al-Adwa’.
- Al- Ṭūsī, M. (1414 AH). *Al-Rasā’il al-‘Ashr*. (2nd ed). Qom: Islamic Publishing Institute.
- Al- Ṭūsī, M. (n.d). *Al-Tibyān fī Tafṣīr al-Qur’an*. Beirut: Dar Ihya’ al-Turath al-‘Arabi.
- Qaramaleki, A. F; Mahini, S. (2009 AD). *Prophethood: A Comprehensive Commentary on Tajrīd al-I’tiqād*. Tehran: Imam Sadiq University Press.
- Al-Farāhīdī, K. (1409 AH). *Kitāb al-‘Ayn*. (2nd ed). Qom: Dar al-Hijrah.
- Al-Fayyūmī, A. (1414 AH). *Al-Miṣbāḥ al-Munūr*. (2nd ed). Qom: Dar al-Hijrah.

- Al-Karājākī, M. (1427 AH). *Al-Risālah al-'Alawīyyah fī Faḍl Amir al-Mu'minin 'alā Sa'ir al-Barīyyah Siwa Sayyidina Rasūl Allah*. (A. Karimi, Ed). Qom: Dalil-e Ma.
- Mesbah Yazdi, M. T. (2011 AD). *Guide Recognition*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute.
- Al-Majlisī, M. B. (1404 AH). *Biḥār al-Anwār*. Beirut: Mu'assasat al-Wafa'.
- Muṣṭafawī, H. (1402 AH). *Al-Taḥqīq fī Kalimāt al-Qur'an al-Karīm*. (3rd ed). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Mufīd, M. (1431 AH). "Al-Nukat al-I'tiqādīyyah." In *Mawsu'at al-Shaykh al-Mufīd*. (Vol. 10). Qom: Dar al-Mufid.
- Al-Mufīd, M. (1431 AH). *Awā'il al-Maqālāt fī al-Madhāhib wa al-Mukhtārāt*. In *Mawsū'at al-Shaykh al-Mufīd*. (Vol. 4). Qom: Dar al-Mufid.
- Muqri' Nishaburi, A. (1414 AH). *Al-Hudūd*. Qom: Imam al-Sadiq Institute.

استناد به این مقاله: خانی، علی. (۱۴۰۴). هویت اخباری نبی؛ بررسی تطبیقی دیدگاه شیخ مفید و شیخ طوسی.

پژوهشنامه کلام تطبیقی شیعه، ۶ (۱۱)، ۳۹۱-۴۱۵. DOI: 10.22054/jcst.2026.90147.1279

Biannual Journal of Research in Shi'a Comparative Theology is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.